

ישיבת הכותל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת חקת תשס"ה

הכרת טובה - כלל גדול בתורה

תהיה עבירה. אינני רוצה חלילה להוציא לעז על מישהו, אבל אם היו עושים כאן "מצעד גאווה" של כל מי ששונא שנאת חינוס, מי יודע אם המצעד הזה לא היה הרבה יותר גדול מן המצעד שהיה בשבוע שעבר... מי שיש לו יותר מדי "אהבת חינוס" למי שלא צריך לאהוב אותו, לוקה לפעמים בחסרון אהבה (ואפילו בשנאה) כלפי מי שכן צריך לאהוב אותו. למשל, כלפי חרדים. אדם צריך לפעמים לבדוק את עצמו היטב בענין הזה.

כפיות הטובה של ישראל על המן

עוד בפרשתנו: "וידבר העם באלקים ובמשה: למה העלייתנו ממצרים למות במדבר, כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצצה בלחם הקלקל" (במדבר כא, ה). מה יש להם נגד המן? גם בעבר התלוננו על המן (שם יא, ה-ו), אבל עכשיו יש להם טענה חדשה: "נפשנו קצצה בלחם הקלקל". "לפי שהמן נבלע באברים, קראוהו קלוקל (שהוא קל לעיכול). אמרו: עתיד המן הזה שיתפח במעינו. כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא?! (רש"י שם כא, ה). האמת היא, שקשה להבין מה היתה כאן הטענה. בשלמא לחם רגיל שגדל בארץ, יש לו פסולת, וחלק ממנו צריך באמת לצאת מן הגוף. אבל המן הרי "גדל" בשמים! בשמים אין פסולת. לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו (יומא עה, ב), אין בו פסולת. אבל גם אם ישראל לא חשבו על התירוף הזה, היה להם ללמוד מן הנסיון שהם אינם צודקים. הרי שלושים ותשע שנה הם כבר אוכלים את המן, ולא קרה שום אסון. דור שלם כבר נפטר במדבר, אבל לא מִקְּלֵי מַעִים. אם כן, מה פתאום להתעורר עכשיו ולטעון, "עתיד המן הזה שיתפח במעינו"? קשה להבין את הטענה הזאת. יותר מכך: זה שהמן נבלע באברים, הוא סיבה להכיר טובה עוד יותר לקב"ה, שנתן לך מזון כל כך נקי, כל כך טהור וקדוש, שאין בו שום פסולת. אבל ישראל, במקום להכיר טובה, הופכים את הטובה לסיבה להתלונן על הקב"ה!

גם בתלונה הראשונה של ישראל על המן, הם הופכים את הטובה לסיבה להתלונן: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשאים ואת האבטחים... ועתה נפשנו יבשה, אין כל, בלתי אֶל המן עינינו" (במדבר יא, ו-ז). אומר על כך הקב"ה: "ראו בְּאֵי עוֹלָם, על מה מתלוננים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל! (רש"י שם, ז) "והמן פְּרָעָה גַד הוּא, וְעֵינֵינוּ קִצְצִין הַבְּדֹלָח. שטו העם ולקטו" (שם, ז-ח), אין שייט אלא לשון טיול, בלא עמל (רש"י). "וְנִטְחֵנוּ בְּרַחֲמִים אוּ דְכּוּ בְּמִדְכָה וּבְשִׁלּוֹ בְּפִרוֹר", כלומר: "משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין" (רש"י). באיזה מקום בעולם יש דבר כזה, לקבל בכל יום בלא עמל ובלא תשלום אוכל שאפשר לטעום בו כמעט כל טעם

מחאה בעוברי עברה איננה שנאת חינוס

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צִנָּה ה' לאמר". פרה אדומה היא חוקה. מצוה שטעמה אינו יודע לנו. אבל פרה אדומה לא ללמד על עצמה יצאה, אלא ללמד על כל התורה כולה יצאה. "זאת חקת התורה". את כל התורה כולה איננו מבינים (במלוא עמקה), וממילא אין רשות לשנות. אסור לפסוק נגד התורה, להתיר מה שאסור ולאסור מה שמותר. כמו כן, גם בתוך מסגרת התורה, צריך לדעת מה חמור ומה קל, לא לומר על הקל שהוא חמור ועל החמור שהוא קל. למשל, אם מישהו אומר ששנאת חינוס חמורה מגילוי עריות, הוא אינו יודע מה שהוא מדבר. נכון שבגלל שנאת חינוס חרב בית המקדש השני (יומא ט, ב), אבל בגלל גילוי עריות חרבו בית המקדש הראשון (שם) ומשכן שילה (שם, א). על גילוי עריות חייבים מיתת בית דין, והוא משלושת העבירות החמורות שבתורה, שדינן "יהרג ואל יעבור". יש עוד חומרה מיוחדת בגילוי עריות, שאינה קיימת אפילו בשתי העבירות החמורות האחרות, עבודה זרה ושפיכות דמים. בעבירה של גילוי עריות, לא רק שהחוטא נכשל, הוא גם מכשיל את הזולת שחוטא עמו. נמצא, שחוץ מעצם העבירה, עובר כל אחד מן השותפים לעבירה גם על לאו של "לפני עֵוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל" (ויקרא יט, יד). ואולם בכך עוד לא תם החשבון. הרי לא רק באיסור עריות הכשילו זה את זה, אלא גם באיסור "לפני עֵוֹר" הכשילו זה את זה. הרי שיש כאן "לפני עֵוֹר" נוסף (שני), על הכשלת הזולת ב"לפני עֵוֹר" הראשון. ומעתה יש כאן שוב "לפני עֵוֹר" נוסף (שלישי) על הכשלת הזולת ב"לפני עֵוֹר" השני, וכן הלאה עד אין סוף. מבחינה זו, עבירה ששנים עשאוה, חמורה הרבה יותר מעבירה שנעשית ביחידות. לכן, מי שהופך בזה את היוצרות, זהו דבר חמור מאד. נכון ששנאת חינוס היא חמורה, אבל עבירת גילוי עריות חמורה לאין ערוך יותר, ובפרט כשעושים "מצעד גאווה" של עוברי עבירה שכאלו. ממתי עושים "מצעד גאווה" של עוברי עבירה?! מילא אדם עובר עבירה, אפשר קצת להבין. קשה לו להתגבר על היצר שלו. (הגם שגם זה ודאי לא טוב). אבל לעשות מצעד גאווה של היצר?! זוהי כבר חומרה נוראה, הרבה יותר משנאת חינוס! לא צריך להפוך את היוצרות!

אבל חוץ מזה, צריך שיהיה ברור: מחאה נגד עוברי עבירה איננה שייכת כלל לנושא של שנאת חינוס. מחאה איננה שנאת חינוס! גם גדולי ישראל מחו נגד עבירה. הרב צבי יהודה, שבדאי לא חשוד על שנאת חינוס, היה מוחה נגד חילול שבת. הרי שלמחות נגד עבירה, אין זו שנאת חינוס. להפך, צריך למחות מתוך אהבה, לרצות לתקן שלא

משמידים אותנו בשמחה. על הרבה פחות מהנסים שראו ישראל במצרים ובמדבר, על נס אחד בודד - ראיית מלאך ה' עולה בלהב המזבח השמימה - אומרת אשת מנוח לבעלה (שחשש שימותו בגלל מה שראו): "לו תפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עֶלְה ומנחה ולא הראנו את כל אלה, וכעת לא השמיענו כזאת" (שופטים יג, כג). היא מבינה, שאם זה עתה לקח ה' מידם קרבן, והראה להם נס גדול כזה, ודאי לא עשה זאת כדי להמיתם, אלא כדי לרומם אותם לקראת היעוד שייעד להם - הולדת נזיר אלקים וגידולו. והנה, גם מישראל לקח ה' עולה ומנחה, במעמד הר סיני (שמות כד, ה) וגם קודם לכן (קרבן פסח במצרים), והראה אותם הרבה יותר ממה שהראה למנוח ולאשתו, וגם השמיע להם הרבה יותר, עשרת הדברות ומצוות נוספות שקבלו בסני, וא"כ גם הם היו צריכים להבין, ש"לו תפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עֶלְה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת"! איך יתכן שבדור דעה שכזה, דור של ענקים, בעלי השגות גבוהות, אף אחד לא מבין מה שהבינה אשת מנוח? התשובה היא - חוסר רצון להכיר טובה! כי הכרת טובה - מחייבת עד מאד. ועל כן, הרבה יותר נוח להיות נרגן: "בְּשָׂנְאָת ה' אֲתָנוּ הוציאנו מארץ מצרים". כלל לא עשו לי טובה! רק רעה! ואם כן, אינני חייב למטיבי שום דבר!...

הלכה היא, שגנב הבא במחותרת מותר להרגו. מדוע? - אנו מניחים שאם בעל הבית יתנגד לו, הוא עלול להרוג את בעל הבית. ואם כן, הבא להרגך השכם להורגו (עי רש"י שמות כב, א). הלכה זו נכונה אפילו בן שבא לחתור אצל אביו. כי גם בן עלול להרוג את אביו בנסיבות כאלו. לעומת זאת, אב שחותר אצל בנו, ההלכה היא שמן הסתם יש להניח שהאב לא יהרוג את הבן אם יעמוד כנגדו, וממילא אסור להרוג את האב (רש"י שם, ב). מדוע בן חשוד להרוג את אביו ואב אינו חשוד להרוג את בנו? מפני שהאב נותן לבן, והנותן אוהב את המקבל יותר ממה שהמקבל אוהב את הנותן. כמובן, בן צדיק אוהב את אביו. יש בניו שמכבדים את האב במסירות נפש, כמו שצריך להיות. אבל בן רשע רוצה לפעמים לגנוב מאביו ואפילו לרצוח. רוצה לכפור בטובה שאביו עשה לו. כי אדם אינו אוהב להרגיש חייב...

ובאמת, כמה שהבן יכבד את אביו יותר, החוב שלו לאביו רק ילך ויגדל. מדוע? מפני שעל מה חייב אדם להכיר טובה לאביו ולאמו ולכבדם? בין השאר, מפני שהביאו אותו לעוה"ז לקיים בו תורה ומצוות. וא"כ, כשקיימתי מצוות כיבוד אב, החוב שלי כלפי אבי רק גדל, שכן עתה צריך אני להכיר לו טובה גם על כך שזיכה אותי במצוות כיבוד אב שזה עתה קיימתי; וככל שאכבד את אבי ואמי יותר, כך ילך החוב ויגדל יותר! זהו מין חוב, שככל שמנסים לפרוע אותו, הוא רק הולך וגדל! (כמובן, אין זו סיבה, חלילה, שלא לנסות לפרוע את החוב הזה...) בן רשע, לא רוצה להודות בחוב הזה, ועל כן הוא כופר בו. מפני זה, הבן חשוד להרוג את האב, מפני שלא רוצה להכיר בחוב שלו לאביו. זוהי רשעות נוראה. יסוד התורה הוא להכיר טובה לקב"ה.

שרוצים? נכון, טעם של קישואים אין בו, וכן עוד כמה טעמים שנזכרים בפסוק (שם, ה. ועי' רש"י שם). אבל מסעדה שמקבלים בה חינם כל אוכל שרוצים, חוץ מקישואים ואבטיחים ועוד כמה דברים, האם אין זו מסעדה טובה?! על זה מתלוננים?! אבל ככה זה! כשיצר הרע רוצה להתלונן, הוא מוצא על מה להתלונן גם בטובות הכי גדולות שעושים לך.

חז"ל אמרו, שישראל היו כאן כפויי טובה פְּנֵי כפוי טובה. אדם הראשון - היה כפוי טובה על האשה שקבל. הקב"ה שואל אותו למה תִּטָּא בעץ הדעת, והוא עונה: "האשה אשר נתָּהָ עמדי, הוא נתנה לי מן העץ נְאֻכַל"! (בראשית ג, יב) במקום להכיר טובה לקב"ה על האשה שנתן לו, הוא מאשים את הקב"ה שהאשה רק גרמה לו לחטוא. וכי היה לו שידוך יותר טוב? לא היה לו שידוך יותר טוב. ה' נתן לו את האשה הכי טובה שיש בעולם, והוא מתלונן! כך גם ישראל, בניו של אדם הראשון, נוהגים בכפיות טובה, ואינם מודים על המן הנפלא שקבלו.

המילה "מודה", יש לה שתי משמעויות. מודה מלשון אמירת תודה, ומודה מלשון הודאה בעובדות. שתי המשמעויות קשורות זו לזו, ומשמעות כאחת. כשאני מודה על משהו (במשמעות הראשונה), אני גם מודה בעובדה (במשמעות השנייה) שהדבר הוא טוב נכון בכך שלא בכוחי ובעוצם ידי השגתי את הדבר, אלא פלוני הוא שנתן לי אותו. ועל כן ההכרה בטובות ה' והודאה עליהן הן מיסודות עבודת ה', כי בכך מביע האדם את הודאתו בעובדה שהכל מיד ה' בא לו, ולא מכח השתדלותו וכשרונותיו. אבל ישראל אינם מודים שהמן הוא טוב, ואינם מודים למי שנתן להם אותו. יש להם רק טענות: "אין כל, בלתי אֵל המן עינינו"; "נפשנו קִצְּה בלחם הַקֶּלֶל"; "עתיד המן הזה שיתפח במעינו"...

מידת הנרגנות

אבל לא רק כפיות טובה יש כאן, אלא גם נרגנות. מהו נרגן? נרגן הוא זה שעושים לו טובה, והוא לא רק שאינו מודה על הטובה, הוא עוד מתלונן שעשו לו רעה! הפסוק אומר: "דבְּרֵי נִרְגָן כמתלהמים" (משלי יח, ח). הנרגן בדברי נרגנותו, הוא כמנחית מהלומות על מטיבו! "והם יָרְדוּ חֲדָרֵי בַטֵּן" (שם). הכאב מדבְּרֵי הנרגן הוא נורא, יורד חדרי בטן. אני משתדל להטיב לך, ואתה מתייחס אלי כאויב?! זהו כאב לב נורא.

גם כשהמרגלים חוזרים מארץ ישראל ומספרים מה שמספרים, נאמר: "וַיַּתְּרֵן וַיַּגִּדוּ בְּאֵהֲלִיכֶם וְתֵאמְרוּ: בְּשָׂנְאָת ה' אֲתָנוּ הוציאנו מארץ מצרים, לתת אֲתָנוּ ביד הַקָּאֻמְרֵי להשמידנו!" (דברים א, כז). ה' הכה את המצרים בעשר מכות גדולות, קרע לנו את הים, נלחם לנו בעמלק, הוריד לנו את המן, נגלה אלינו בהר סיני במראָה שלא היה עם בעולם שראה כמותו, ובני ישראל טוענים שכל זה היה בשביל... "לתת אֲתָנוּ ביד הַקָּאֻמְרֵי להשמידנו"! קשה להבין על דור דעה, איך אמרו שטות כזאת. הרי אם ה' היה רוצה חלילה להשמיד אותנו, לא היה צריך לעשות את כל הדברים האלו. היה יכול להשאיר אותנו במצרים, והמצרים היו

הכרת טובה - המפתח לחיי נישואין תקינים

אחד השטחים בהם אי הכרת טובה גורמת לתוצאות קשות ביותר, הוא חיי הנישואין. רואים לפעמים מריבות כל כך קשות בין בני זוג, מריבות שהיו נמנעות אם כל צד היה מכיר טובה יותר לצד שכנגדו. הבעל צריך להכיר טובה לאשתו על כל מה שנהנה ממנה. למשל - על האוכל שמכינה לו. גם אם קורה פעם שהאוכל לא כ"כ מוצלח, האם בגלל זה הוא פטור מלהכיר טובה על כל הפעמים שבהם האוכל כן היה מוצלח? האם הוא פטור מלהכיר טובה על הבנים שהעמידה לו, וזיכתה אותו בכל המצוות הנוגעות להם, להכניסם לברית, ולגדלם לתורה לחופה ולמעשים טובים? הרי צריך להכיר טובה לאשתו בלי סוף! הקב"ה אומר, אחרי קרוב לאלף שנה (ממשה עד ירמיהו) ישראל מכעיסים אותו בעגל, במרגלים, בעבודה זרה זו ובעבודה זרה אחרת: "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב). לפני קרוב לאלף שנים עשיתם עמדי חסד, קדשתם את שמי, האמנתם בי ויצאתם למדבר בלי לקחת אפילו צדה לדרך (שמות יב, לט ורש"י שם) - אני זוכר לכם את החסד הזה עד היום! מאיתנו אי אפשר לזכור אלף שנים. איננו חיים כל כך הרבה זמן. אבל בשנים המועטות שאנו חיים, צריך לזכור: התחנת עם אישה שהלכה אחריך במידה מסויימת במדבר, בארץ לא זרועה! כשהתחנתה איתך, היא עוד לא ראתה שאתה גדול הדור או קרוב לזה, ובכל זאת התחנתה אתך. אתה צריך לזכור לה את החסד הזה! נורא ואיום אם לא זוכרים את החסד הזה. אנשים מגיעים לפעמים למצב שהוא כביה לדורות. הזוג טובל, הילדים טובלים, חבל.

אחד הדברים הגדולים שלימדו אותנו חז"ל הוא: "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו). גם אם האשה עשתה משהו שלא נראה לבעל, או הבעל עשה משהו שלא נראה לאשה, צריך לדון לכף זכות. אולי היה לו הכרח, אולי היא לא ידעה, יכולות להיות כל מיני סיבות. "בצדק תשפט עמיתך" (ויקרא יט, טו). תשתדל לדון אותו לכף זכות. למשל: אם האוכל קצת נשרף, מה היא אשמה? מישהו התקשר בטלפון, היא דיברה ודיברה ובינתים האוכל נשרף. כך הוא טבע האשה, שתאריך בשיחה (כרכות מח, ב; קרושין מט, ב). או אם היא לא ידעה שאתה אוהב דוקא מיץ כזה ולא מיץ אחר, בגלל זה צריך לריב?!

גם אם אשה אומרת פעם משהו שפוגע בבעלה, או עושה מעשה שפוגע בבעלה, כבר אמר קהלת: "גם לכל הדברים אשר יִדְבְּרוּ אֶל תַּתְּן לָפֶן" (קהלת ז, כא). לא צריך לקחת כל דבר ללב, ולא כדאי "לעשות ענין" מכל דבר. הגמרא מספרת על אדם אחד שעלה מבבל לארץ ישראל, ונשא שם אשה ילידת א"י. מדי פעם היה קורה, שהיה מבקש ממנה איזה דבר, והיא היתה מבינה את דבריו שלא כפי שהתכוין, מפני שהארמית הבבלית היתה שונה מהארמית של א"י. יום אחד ביקש ממנה שתביא לו שני "בוציני" (אבטיחים). הלכה והביאה לו שני נרות חרס (שגם הם נקראים "בוציני" בארמית הארץ-ישראלית). כעס ואמר לה שתלך ותשבר אותם "על רישא דבבא" (על פתח

הבית). הלכה ושברה אותם על ראשו של בבא בן בוטא (אחד החכמים, מתלמידי בית שמאי). שאל אותה בבא בן בוטא: מה פשר המעשה הזה? אמרה לו: כך צִוֵּנִי בעלי! אמר לה: "אַתְּ עֹשִׂית רְצוֹן בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא!" (גדרים סו, ב) כי בבא בן בוטא לא לקח ללב גם אם שוברים נרות חרס על ראשו. צריך לדעת לא לקחת דברים ללב.

בדידי הוה עובדא דומה לזה. באו אלי פעם שני יהודים שהיו שכנים זה לזה. האחד טען שחברו אמר לו: "אני ארצח את אשתך!" (ר"ל). והשני טען שאמר זאת בתמיהה ("אני ארצח את אשתך"?!)... אני מאמין לשני. הראיה, שכבר עברו עשרות שנים, והאשה חיה לאורך ימים טובים ובעזרת ה' תחיה הלאה. מה קרה שם? מדובר באנשים שגדלו בשתי תרבויות שונות, ולכן האחד לא הבין את סגנון הדיבור של חברו. מה שאמר זה כתמיהה, הבין חברו כאיום.

לפעמים אדם שומע מאשתו, ולא כ"כ שם לב מה שמדברים אליו. הגמרא הרי אומרת: כל הישן בבית המדרש, תורתו נעשית לו קרעים קרעים (סנה' עא, א). אני רגיל להסביר זאת כפשוטו: תלמיד שאל את רבו האם מותר לבשל בשבת, וכמובן שהרב ענה לו שאסור. תלמיד אחר שאל את הרב אם מותר לבשל ביו"ט, והרב אמר שמותר. המתנמנם בבית המדרש שמע את השאלה הראשונה ואת התשובה האחרונה, ויצא לו שמותר לבשל בשבת. כך גם בין איש לאשה. לפעמים אדם שומע חצי דבר וחושב ששמע את הכל והבין, או שהאשה שומעת חצי דבר שהבעל אומר, ועל סמך חצי דבר דנים זה את זה לכף חובה. צריך לדון לכף זכות. לפעמים אנשים מדברים, אבל המושגים שונים או שפת הדיבור שונה, או שקבלו חינוך שונה, או שנקודת המוצא ההשקפתית היא שונה.

מעשה באשה אחת שישנה במיטתה בשבת אחה"צ, והתינוק שלה שכב בחוץ על הדשא. לפתע התעוררה ושמעה שהתינוק בוכה בקול גדול. יצאה וראתה שילדי השכנים זורקים עליו צעצועים. כעסה מאד, וגערה בהם. אח"כ התברר לה מה באמת קרה: התינוק צרח בחוץ, והשכנים דפקו אצלה בדלת אבל היא לא התעוררה. לצלצל בפעמון או לטלפן בטלפון אי אפשר היה, בגלל קדושת השבת. כיון שלא נמצאה דרך להעיר את האם, זרקו הילדים צעצועים אל התינוק, כדי לנסות להרגיעו. השתדלו לא לפגוע בו, רק לזרוק אליו צעצועים שלא יזיקו לו. נמצא, שבמקום להכיר טובה לילדי השכנים שטפלו בתינוק, צעקה עליהם אותה אשה שכביכול בגללם התינוק בוכה. לא תמיד אדם מבין נכון את מה ששמע או את מה שראו עיניו. ועל כן, כדאי להתרגל לא להתלונן על דברים. התלונות יכולות ללכות את המחלוקת.

יש גם דבר נוסף שאדם יכול לעשות למען שלום ביתו, לפני שהוא בא בטענות אל הצד שכנגד. כדאי לבדוק: אולי גם לו עצמו יש חסרונות?... הרי חז"ל אמרו: אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוטה ב, א). אמנם הגמרא אומרת (שם) שבזיווג ראשון זה לא כך, אבל כבר אמרו

איסור לאכול לחם באותו יום. על כן לא נמנעו האחים מאכילת לחם לאחר שהשליכו את יוסף לבור.

אבל כמובן, גם כאן, הדבר שחשדו בו האחים את יוסף לא היה ולא נברא. יוסף לא מביא את דיבת אָחיו אל אָביו כדי לרדוף אותם חלילה, אלא לטובתם, כדי שיעקב אביהם יוכיחם ויחנכם, ובכך יזכו לחיי עולם הבא. אבל כשם שיוסף טעה בהערכת מעשיהם של אָחיו, כך טועים גם האחים בהערכת מעשיו של יוסף. דנים אותו לכף חובה, וסוברים שכוונתו היא לרדוף אותם. אם היו מנסים לדון יותר לכף זכות, היו יכולים להגיע למסקנות הפוכות לגמרי. היו יכולים להגיע למסקנה שיוסף אינו מתכוין לנשל אותם מן הירושה הרוחנית של האבות, אלא להפך, לדאוג לכך שיהיו ראויים לרשת אותה עמו, לכן הוא מספר לאביהם מה שמספר, כדי שאביהם יוכיח אותם ויחזירם למוטב. אבל אחי יוסף לא דנים את יוסף לכף זכות במידה מספקת, וגם יוסף לא דן את אחיו לכף זכות במידה מספקת, ובכך נוצרת המחלוקת הנוראה ביניהם, שנאת חנם שהיא שורש כל שנאות החינם שבעם ישראל, ושורש כל העבירות שבין אדם לחברו בעם ישראל לדורות.

לכן, הסביר הג"ר חיים זוננפלד זצ"ל (ואולי גם חכמים אחרים), אנו אומרים בתפלת יום הכפורים: "כי אתה סלחן לישראל, ומחלן לשבטי ישורון". "סלחן לישראל" - על חטא העגל, שישראל אמרו עליו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל" (שמות לב, ד), ונכאילו אמרנו: כי אתה סלחן לאותו חטא שאמרנו בו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל", ו"מחלן לשבטי ישורון" - על חטא השבטים, שחטאו במכירת יוסף. מה מיוחד בשני החטאים האלו? חטא העגל, העבירה הראשונה שחטאו בה ישראל לאחר מתן תורה, הוא שורש כל העברות שבין אדם למקום בישראל. וחטא של מכירת יוסף, הוא שורש כל העברות שבין אדם לחבירו בישראל. כשאנו באים לכפר את עוונותינו ביום הכפורים, אנו מתפללים אפוא לכפרה גם על שני החטאים הנושנים האלו, שהם שורש כל שאר החטאים שלנו. צריך א"כ להזהר מאד בענין זה, לזכור לדון זה את זה לכף זכות, גם בין איש לאשתו, וגם בין אדם לחברו.

כשזכריה הנביא מדבר על כך שצום הרכיבי וצום החמישי ושאר הצומות יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, הוא אומר: "וְרָצַתְּ אִישׁ אָחִיו אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְבְּכֶם" (זכריה ז, ט). אחר כך הוא אומר שוב: "וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְבְּכֶם" (שם ח, יז). למה חוזר זכריה פעמים על אותו ענין? אולי אפשר לפרש, שכוונת הנביא היא לשני ענינים שונים: האחד - לא לחל בלב רעות זה לזה. לרצות שיקרה לשני רק טוב, לא רע. השני - לא לחשוב רעות זה על זה. לא לחשוב שחברי עושה לי רעה. לחשוב שעושה רק טובה. לדון אותו לכף זכות. אפילו אם באמת עשה לי פעם רעה, כדאי לשכוח אותה, לא לזכור אותה, כשם שיוסף לא זוכר לאחיו שזרקו אותו לבור ומכרו אותו לעבד. "לא אֶתֶם שלחתם אֹתִי הֵנָּה, כי האלקים!" (בראשית מה, ח) הכל נעשה בהשגחה מלמעלה. ממילא אין לי מה לנטור לכם על מה שעשיתם לי. להפך, ראו כמה טובה

שאצלנו כל הזיווגים הם "זיווג שני". כולנו גלגולים של נשמות מדורות קדמונים. ממילא כל הזיווגים אצלנו הם "לפי מעשיו". כדאי א"כ לאדם לראות את אשתו ככלילת המעלות, כי אז יצא שגם הוא כליל המעלות... אבל אם בכל זאת אדם סבור שאשתו איננה כליל המעלות והיא אינה מספיק טובה, יתכן מאד שהסיבה לכך היא שהוא עצמו אינו מספיק טוב! אם יתקן את עצמו, ממילא תהיה לו אשה טובה יותר. לא לתלות תמיד את החסרונות בצד השני. אם יש בו חסרונות, סימן שיש בי חסרונות, וא"כ מה לי כי אלין על השני?

מחלוקת יוסף ואחיו - בגלל אי לימוד זכות

המחלוקת הנוראה הראשונה בעם ישראל, היתה המחלוקת בין יוסף ואחיו. ודאי שאיננו יכולים לשפוט את השבטים הקדושים לפי מדת האמת, אבל כפי מה שמצטייר לעינינו הנהגות, נראה שמה שקרה שם הוא, שלא דנו זה את זה לכף זכות במידה מספקת. יוסף חושד באחיו שהם אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (עי' רש"י בראשית לו, ב), כאשר האמת היא שאין זה כך (עי' ב'שפתי חכמים' שם, שבאר מה היתה טעותו של יוסף). אם מותר לנו לומר כך על יוסף, אילו היה משתדל יותר לדון את אחיו לכף זכות, היה יכול להגיע למסקנות אחרות. היה צריך לשאול את עצמו: אם עשרה חכמים גדולים החליטו שזה לא אבר מן החי, אולי באמת אני טועה? אולי באמת ההלכה היא כמו אָחִי? נכון שאסור לבטל את דעתי בלי ראיה מוכחת, אבל לפחות לדון אותם לכף זכות, לשאול את אבא, אולי ראובן שמעון לוי ויהודה ושאר האחים צודקים שאין כאן אבר מן החי? אבא הוא גדול הדור, והוא יכריע. ואם גם אבא מסופק, ניתן לשאול את יצחק אבינו, שגם הוא גדול הדור. לא ההלכית שהאחים אוכלים אבר מן החי, ולספר זאת לאבא כדבר ברור ומחלט.

מצד שני, גם האחים לא דנים את יוסף לכף זכות במידה מספקת. מה סברו האחים? האחים חששו למהדורה נוספת של מה שקרה בשני הדורות הקודמים. לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק יצחק נבחר להיות ממשיך המורשת הרוחנית. ישמעאל ובני קטורה נדחו. דור אחר כך, אותו דבר: משני בניו של יצחק, רק יעקב נבחר להיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעִשָׂו נדחה. אָחִי יוסף סבורים, שגם יוסף מתכנן לעשות כך, לְנַשֵּׁל אותם מן הירושה הרוחנית של שלושת האבות וליטול אותה לעצמו, והם במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שסָפַר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי. על כן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, וככזה הם דנים אותו. הראיה שדנו אותו כרודף, שהרי התורה אומרת: "וַיִּקְרָהוּ וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ הַבְּרָה... וַיִּשְׁבּוּ לְאָכָל לָחֶם" (בראשית לו, כד-כה). אם דנו אותו למיתה על עבירה כלשהי, כיצד ישבו לאכל לחם? הרי הלכה היא, שסנהדרין שהרגו את הנפש אין טועמין כלום כל אותו היום (סנה' סג, א). על כרחך שדנו אותו כרודף, וברודף לא קיים דין זה, שאסור לאכול לחם לאחר הריגתו. אם מישהו ירה ברודף והרג אותו, אין עליו

עשיתם לי, "וישימני לאב לפרעה ולאדון בכל ביתו ומִשֵּׁל
בכל ארץ מצרים" (שם), וא"כ לא הייתם אלא שלוחי
ההשגחה להביא לי את הטובה הזאת!

לא לנטור זה לזה, לא לחשוב רעות זה על זה. אין
מדובר במידת חסידות, אלא בלאו דאוריתא, "לא תטור אֶת
בְּנֵי עַמֶּךָ" (ויקרא יט, יח). לא לזכור את הרעה שעשה לי. אם
היינו מתחזקים בענין הזה, לא היו כל כך הרבה סכסוכים
בין אדם לחברו ובין איש לאשתו. מסתמא היינו זוכים כבר
שהקב"ה גם הוא יזכר לנו חסד נעורייך, אהבת כלולותיך,
ויבנה את בית המקדש, וישוב אלינו כימי עולם וכשנים
קדמוניות.